

М. А. Девільє
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
м. Київ

**РУКОПИСНИЙ ФОНД ІСТОРИКА ТА АРХЕОЛОГА
ВАСИЛЯ ЮХИМОВИЧА ДАНИЛЕВИЧА
ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ТВОРЧОГО
ТА ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ ВЧЕНОГО**

Данилевич Василь Юхимович (1872–1936) – український історик, археолог, нумізмат. З ім'ям цієї людини було пов'язано досить багато визначних і цікавих подій у розвитку національної української науки, і це вимагає незаперечної уваги з боку сучасної біографістики, адже широкому науковому загалу воно практично невідоме. Біографія цього українського вченого сьогодні набуває особливої ваги та актуальності у зв'язку з підготовкою провідними науковцями та дослідниками нашого минулого Українського Біографічного Словника (УБС), покликаною представити “колективну біографію українського народу”¹. В.Ю. Данилевич як достойний представник свого народу, який збагатив його наукову та культурну спадщину своїм чималим доробком, на думку автора, із гідністю може увійти до цього фундаментального видання, аби репрезентувати своєю особою рівень сучасної йому української науки та її досягнень.

На жаль, до цього часу ми не маємо жодної докладної розвідки про життя та творчий шлях В.Ю. Данилевича. Офіційні (практично анкетні) відомості про українського вченого можна знайти в енциклопедичних та науково-довідкових виданнях, які обмежуються лише кількома рядками². Про діяльність В.Ю. Данилевича в різних академічних установах можна дізнатися зі збірника документів, присвяченого історії Академії наук України, де також вміщено біографічну довідку³. Дещо проливають світло на особисті якості В.Ю. Данилевича спогади його учнів та сучасників, але вони дуже фрагментарні⁴. Цінним джерелом для цієї розвідки стали опубліковані життєписи історика, автором яких виступив він сам⁵, та некролог, написаний його ученицею В.Є. Козловською⁶.

Сучасна біографістика наголошує на першочерговості вивчення документів, утворених у процесі життя та діяльності досліджуваної історичної постаті, що містяться в фондах особового походження. Адже документи та матеріали особових фондів дають дослідникові біографії науковця найбільш повне уявлення про його життєвий та творчий шлях, розкривають коло його наукових інтересів, дають змогу відтворити образ реальної, не міфологізованої людини.

При дослідженні біографії В.Ю. Данилевича автор спирався, головним чином на особовий фонд вченого, який зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (ІР НБУВ, ф. 29)*, використовуючи всі інші джерел, як допоміжні при встановленні деяких фактів з життя історика. Адже стихійність формування фонду особового походження призводить до того, що не всі сторони життєдіяльності фондоутворювача відображено однаково повно на документальному рівні. Особовий фонд В.Ю. Данилевича налічує 1851 од. зб. і представлений такими видами документів: науковими матеріалами (праці фондоутворювача, лекції і програми до них, рецензії на праці інших авторів, матеріали до праць), біографічними документами, матеріалами службової та громадської діяльності, листуванням, матеріалами господарчо-майнового характеру, також присутні матеріали інших осіб та фотографія⁷. При дослідженні особового фонду В.Ю. Данилевича автор не робив винятків і, використовуючи комплексний підхід, розглядав з однаковою увагою всі види документів, адже тільки в сукупності вони можуть дати необхідний результат – повноцінну біографічну розвідку.

Найбільш цінним у дослідженні життєвого шляху будь-якої особистості є такий вид джерела, як автобіографія. Стосовно фонду В.Ю. Данилевича автобіографія набуває ще більшого значення, бо в ньому зовсім відсутні такі види біографічних джерел, як спогади та мемуари, немає також свідоцтв про народження та смерть і жодного документа, який би більш повно вказував на походження Данилевича та містив би відомості про його родину та особисте життя. Саме з автобіографії та з “Curriculum vitae” ми дізнаємося, що народився майбутній історик 28 січня (9 лютого) 1872 р. у Курську в родині міського службовця дворянського походження (№ 145, 2 арк.; № 146, 1 арк.; № 147, 2 арк.). У різних довідках, що пізніше

---

* Далі в дужках зазначаємо одиницю зберігання та аркуш документів відповідного фонду.

видавалися Данилевичу у зв'язку з його професійною діяльністю, вказується і його віросповідання – православне (№ 1799, 6 арк.; № 1798, 2 арк.; № 1844). Детальніше про батька історика можемо дізнатися тільки з листа від 12 червня 1896 р., в якому В.Ю. Данилевич називає його прокурором окружного суду станиці Усть-Медведицької (№ 303, 1 арк.). Родина жила досить скромно, мабуть тому, що в ній було троє дітей: окрім Василя, були ще його брат Георгій та сестра Людмила.

У 1883 р., склавши вступні іспити, Данилевич був зарахований до першого класу Уманської 4-класної прогімназії, яку закінчив з нагородою першого ступеня. У 1884 р. його батька як службовця перевели до Києва, тому Василь перейшов до 4-ої Київської гімназії, яку закінчив у 1891 р. із срібною медаллю. Того ж року Данилевич вступив на історичне відділення історично-філологічного факультету Університету св. Володимира (№ 145, 2 арк.; № 146, 1 арк.; № 147, 2 арк.; № 1844). Йому пощастило навчатися у таких видатних істориків та викладачів, як П.В. Голубовський та В.С. Іконников, під керівництвом яких він займався давньоруською історією. Але найбільший та найглибший вплив на нього мав професор В.Б. Антонович, який керував його студіями з давньоруської історії, археології та нумізматики (в нумізматичному та археологічному кабінетах). Результатом цих занять став вихід у світ перших наукових праць В.Ю. Данилевича: “Монетные клады, принадлежащие Мюнц-кабинету Университета св. Владимира” (у двох випусках “Университетских Известий” за 1892, 1893 рр.), реферат, представлений на IX Археологічному з'їзді у Вільні 1895 р. “Монетные клады Киевской губернии до первой четверти XV столетия”, розвідка “Стоянка и мастерская каменного века в Могилевской губернии, исследованная летом 1893 г.” (№ 805, 11 арк.).

Уже з другого курсу Данилевич приступив до розробки теми з історії Білорусії, наданої історико-філологічним факультетом на здобуття нагороди медалями. За своє дослідження, виконане під керівництвом В.Б. Антоновича, “Очерк истории Полоцкой земли до конца XIV столетия”⁸ талановитий студент був нагороджений золотою медаллю у 1894 р., а його працю, в якій багато уваги приділялося розгляду феодальних відносин, було надруковано в “Университетских Известиях” за 1896 р. та окремою книжкою. В особовому фонді зберігається свідоцтво, видане Університетом св. Володимира, про нагородження його медаллю (№ 1797) та лист від його наукового керівника з поздоровленням (№ 910). Можна сказати, що ця

робота зробила ім'я В.Ю. Данилевича відомим в наукових колах, її цитували, на неї спиралися у подальших дослідженнях, деякі науковці пропонували вважати її дисертацією на ступінь кандидата історичних наук (№ 1154, 2 арк.)⁹. Задля підготовки своєї праці до друку в такому поважному виданні, як “Университетские известия”, В. Данилевич відклав державні іспити на рік, упродовж якого він займався коректурою та відновлював підірване тяжкою працею здоров'я. Тому іспити він склав 27 травня 1896 р. й отримав диплом I ступеня, що доводить нам свідоцтво, видане іспитовою комісією (№ 1798).

Безперечно, Данилевич був талановитим студентом, але не всі науки давалися йому однаково легко: в свідоцтві про витримання іспиту поряд із п'ятірками стоять четвірки та навіть одна трійка з грецької мови (№ 147, 2 арк.). З того ж документа дізнаємося, що протягом двох років В.Ю. Данилевич отримував в Університеті вчительську стипендію розміром 600 крб., яку мав відробити, працюючи три роки у середніх навчальних закладах. Це також пояснює відчайдушні спроби випускника Київського університету знайти роботу саме викладача.

Після закінчення Університету молодий науковець вирішив продовжувати займатися історичною наукою, тому намагався залишитися в крупному університетському місті, аби мати змогу готуватися до магістерських іспитів. Зі станиці Усть-Медведицької області Війська Донського, де тоді мешкав В.Ю. Данилевич, колишній студент розсилав численні запити та прохання до Кавказького, Харківського, Варшавського, Київського, Одеського учбових округів з надією знайти місце для наукової роботи (№ 300–307). Але всі намагання В. Данилевича були марними, і він змушений був податися до Баку на місце викладача історії та географії в реальному училищі, де і працював упродовж 1896 р. (№ 309–310). Наступного року він домігся перевodu його до Юр'євського реального училища (Ризький учбовий округ), сподіваючись тут продовжувати свої наукові розробки (№ 306, 16 арк.; № 309; № 318, 2 арк.). У Юр'єві (тепер м. Тарту) осередком наукового життя було Вчено-літературне товариство при Юр'євському університеті, яке мало свій друкований орган – “Сборник Учено-Литературного общества при Юрьевском университете”. Вступивши до цієї організації, В. Данилевич отримав можливість для реалізації свого творчого потенціалу; за час його перебування в Юр'єві друком виходить рецензія на дисерта-

цію професора І. Філевича “История древней Руси. Том. 1. Территория и население”¹⁰; у збірнику вміщено дві його розвідки: у 1898 р. – “Пути сообщения Полоцкой земли до конца XIV столетия” (№ 75, 7 арк.) та у 1899 р. – “Случайные заметки в области новейшей русской нумизматики” (№ 65, 4 арк.). Рецензія на працю І. Філевича наскрізь пройнята гумором, навіть сарказмом по відношенню до стилю викладення та висновків історика: “Остается только пожалеть, что г. Филевич не закончил свои фокусы с историей древней Руси в этой книге и намеревается терзать несчастную древнюю Русь еще в нескольких томах”¹¹. Ця рецензія демонструє нам ту принциповість і вимогливість до наукових розробок, те поважне відношення до самої науки, яке ми можемо спостерігати протягом всього життя історика. У надмірній прискіпливості звинувачувати В.Ю. Данилевича ми не можемо, бо його погляди на монографію І. Філевича повністю поділяли такі знані історики, як П.В. Голубовський (№ 1021, 2 арк.) та Д.І. Іловайський¹². У 1897 р. В. Данилевича як гідного учня і продовжувача традицій історичної школи В.Б. Антоновича, а також, враховуючи його особисті здобутки, було обрано дійсним членом Історичного товариства Нестора-літописця при Імператорському університеті св. Володимира (№ 613–627, 17 арк.; № 1113–1114, 4 арк.).

У Юр’еві розкрився талант В. Данилевич до поезії. У 1899 р. він написав поему, спрямовану проти кріпосницького ладу. Ця поема написана від першої особи, так, наче сам він пережив ту нелегку селянську долю, той панський гніт, що тяжів над Україною до скасування кріпосного права (№ 130, 3 арк.).

Необхідність багато викладати заважала науковим заняттям історика, і це змусило його знову змінити місце своєї роботи в 1900 р. Цього разу він зайняв місце викладача історії та географії Ревельської Александрівської гімназії, де були кращими умови викладання та матеріальна винагорода (№ 145–146, 3 арк.; № 319). Викладання в Ревельській гімназії дало змогу В. Данилевичу відкласти певну суму грошей, і влітку 1901 р. він подав у відставку та переїхав до Харкова, аби готуватися до магістерського іспиту. Разом з ним до Харкова перебралася і його родина. В травні 1902 р. В.Ю. Данилевич приступив до складання магістерського іспиту, який завершив в грудні того ж року. Одночасно історик брав участь у підготовці XII Археологічного з’їзду у Харкові як член його Установчого комітету, а під час з’їзду очолював одну із секцій (№ 20, 20 арк.).

На цьому з'їзді він представив результати своїх археологічних розкопок слов'янських поховань та неолітичних стоянок, що провів їх разом з К.М. Мельник (дружиною В.Б. Антоновича) в Охтирському та Богодухівському повітах Харківської губернії восени 1901 р. (№ 39; № 54, 3 арк.). Це були статті, надруковані в “Трудах Предварительного Комитета” (Харьков, 1902.– Т. 1) : “По поводу одного погребения, вырезанного с землей”¹³, “Несколько стоянок и случайных находок каменного века в Ахтырском и Богодуховском уездах Харьковской губ.”¹⁴, а також в “Сборнике Историко-филологического общества при Харьковском университете” (Харьков, 1902.– Т. 13) (№ 805, 11 арк.; № 911, 2 арк.; № 912, 2 арк.)¹⁵.

Протягом 1902 р. В.Ю. Данилевич також брав активну участь у розкопках Донецького городища під Харковом, якому він присвятив дві статті: в одній він пов'язував Донецьке городище з літописним Донцем, а в другій дав описання археологічним знахідкам на місці розкопок (№ 44, 3 арк.)¹⁶.

Накопичення, зроблені Данилевичем у Ревелі (тепер м. Таллінн), тим часом вичерпалися, тому він був змушений повернутися до викладання. Восени 1902 р. молодий науковець поступив викладачем історії та географії до Харківської жіночої гімназії Д.Д. Оболенської (№ 323), а наступного року він почав викладати і в Харківській Маріїнській I гімназії. В цей час він активно працював над проблемами нумізматики, результатом чого стала стаття “Значение нумизматики в изучении русской истории” (Харьков, 1903) (№ 64, 27 арк.). Слід відзначити досить високий рівень орієнтування В.Ю. Данилевича в теоретичних питаннях нумізматики: автор статті переконливо доводить необхідність використання спеціальних історичних дисциплін в археологічних та історичних дослідженнях. Це дослідження з нумізматики вирізняє легкий та доступний стиль викладання думок, що викликає жвавий інтерес до поставленої автором проблеми і спонукає до її подальшого вивчення.

З викладанням у жіночій гімназії Д.Д. Оболенської пов'язаний один цікавий епізод з життя В.Ю. Данилевича, який досить детально ним описаний в доповідній записці про неспокій серед учениць Вознесенської жіночої гімназії 25 жовтня 1905 р. (№ 324, 4 арк.). Події ці трапилися під час російської революції, що сколихнула всю імперію. Місто перебувало на військовому положенні, по всьому Харкові були закриті середні навчальні заклади, і учениці гімназії Д.Д. Оболенської також вимагали припинення занять. Для нас важ-

ливим є той факт, що учениці обрали делегатом від викладачів та головою зборів В.Ю. Данилевича. Із цього можна зробити два висновки: по-перше, про доволі демократичні погляди вченого (що доводять також інші документи), по-друге, про авторитет, яким користувався вчитель у своїх підопічних. Записка розкриває нам В.Ю. Данилевича як сумлінного педагога, якого понад усе хвилює доля дорученої йому молоді. Він не визнає насильницьких дій у вирішенні питання організації навчального процесу. У записці викладач говорить про необхідність захистити учениць від тих подій, що відбувалися тоді по всій Росії, не використовуючи репресивних заходів, а “путем нравственного убеждения” (№ 324, 4 арк.). “Мы педагоги, а не чиновники, – наголошує В. Данилевич у записці, – для нас дороже интерес наших учениц, чем сухие и часто обветшалые требования устава или циркуляров, которыми опутана вся школьная жизнь в нашем отечестве. Если начальство наше осудит нас как чиновников, то мы надеемся, что то общество, которому мы служим, поймет нас как педагогов” (№ 324). Результатом “сходки” при головуванні В.Ю. Данилевича було рішення учениць припинити заняття, які так і не відновилися протягом двох тижнів. Кілька місяців Опікунською радою гімназії велося слідство, і в травні було звільнено начальницю гімназії М.А. Фріче через недбальство. У рапорті про звільнення М.А. Фріче голова Опікунської ради називає поведінку В.Ю. Данилевича “дерзкой”, а його самого відносить до групи викладачів, “принимающих деятельное участие в революционном движении” (№ 331, 5 арк.). Таким чином, В. Данилевич був віднесений до категорії неблагонадійних викладачів, й Опікунська рада вирішила його позбутися. В серпні 1906 р. було проведено засідання Опікунської ради, на якому було вирішено закрити 8-й клас гімназії, в якому викладав В.Ю. Данилевич, а також скасувати в гімназії спеціальність “історія”. В перших числах вересня В. Данилевич, прийшовши на заняття в гімназію, увійти до приміщення не зміг, бо голова Опікунської ради “не велели пускать” (№ 332), а жалування за місяць В.Ю. Данилевичу правління гімназії відправило додому разом з поліцейським (№ 333). Згодом конфлікт наче було вичерпано – Опікунська рада в кінці вересня дозволила викладачу виконувати його обов’язки (№ 334, 2 арк.). Але відчуття власної гідності не дозволило В. Данилевичу залишатися працювати в закладі, де його було прилюдно принижено, і у жовтні він звільнився з посади викладача Вознесенської гімназії (№ 336).

Слід зазначити, що віднесення В. Данилевича до категорії “не-благонадійних” викладачів було не випадковим. Історик із щирим захопленням, притаманним багатьом представникам тодішньої інтелігенції, говорить про велику роль російської революції 1905 р., яка, на його думку, покликана була вирішити всі проблеми, що турбували людську цивілізацію протягом століть. У своїх статтях Данилевич як бібліограф закликав колекціонерів збирати всі документи, що стосуються історії революційного руху в Росії, аби нащадки мали змогу докладно і всебічно вивчити його (№ 71–73). Не довіряти викладачу історії Опікунська рада могла ще й тому, що Данилевич був ініціатором написання протесту проти страти учасників заворушень у Кронштадті. Його прізвище стоїть першим у протесті поряд із підписами його сестри та брата, а далі йдуть підписи ще 105-и його прибічників (№ 330, 6 арк.).

У Харківському університеті В.Ю. Данилевич прочитав пробну лекцію з нумізматики й навесні 1903 р. отримав звання приват-доцента кафедри руської історії, а від 1903–1904 навчального року вже почав викладати необов’язковий курс лекцій з історії давньо-руських земель¹⁷. Одразу ж Данилевич вступив до Історико-філологічного товариства Університету, що надало йому можливість публікувати свої розвідки у його періодичних виданнях¹⁸. Отримав В.Ю. Данилевич також членство в Юридичному товаристві при Імператорському Харківському університеті, засідання якого були закритими (№ 1844).

В Університеті молодий науковець познайомився з видатним істориком Д.І. Багалієм і під його керівництвом розпочав роботу над історією Слобідських полків. З цією метою за сприяння Д.І. Багалія В.Ю. Данилевич двічі отримував від Харківського університету відрядження до московських архівів у 1905 та у 1907 рр. Влітку 1905 р. В.Ю. Данилевич за постановою історико-філологічного факультету почав працювати в московських архівах з документами, що відносяться до історії управління і побуту Слобідської України у XVII–XVIII ст. В. Данилевич у звіті повідомляє про свою роботу принаймні в трьох московських архівах: Московському архіві Міністерства юстиції, Головному архіві Міністерства закордонних справ та у Московському відділенні Загального архіву Головного штабу (№ 178, 7 арк.). Результатом цієї копіткої роботи стали його праці: “Время образования Слободских черкасских полков” (Збірка на честь проф. В.О. Ключевського) та “Из истории управления

Слободской Украины в XVII столетии” (Із збірки на честь проф. В.Б. Антоновича “Сыну Украины”.– Киев, 1908) (№ 805, 11 арк.; № 6). У цих працях В.Ю. Данилевич торкається питання часу заснування слобідських полків, розглядає, у відомстві яких осіб та установ вони знаходилися, вивчає органи полкового управління (торкаючись, головним чином, полкової старшини, її генеалогії), аналізує відношення полкового управління до воєводського (московського), підіймає питання економічного становища полкової старшини, дає оцінку зовнішнім відносинам Слобідської України. Однією з головних заслуг вченого є введення до наукового обігу нових масивів документів, розпорошених по різних архівах Російської імперії. Можна із впевненістю стверджувати, що в цій галузі історії України В. Данилевич здобув багатий досвід, оскільки не раз рецензував праці такого загальновідомого фахівця з історії Слобідської України, як проф. Д.І. Багалій; за одну з цих рецензій він навіть отримав нагороду від Харківського Земельного банку (№ 805, 11 арк.; № 146).

Не забував В. Данилевич і свого захоплення археологією: двічі він представляв Харківський університет на зібраннях археологів. У Катеринославі на III Археологічному з’їзді він головував в одній із секцій (1905 р.) і представив свою доповідь про монетні скарби Катеринославщини¹⁹. На Володимирському обласному Історико-археологічному III з’їзді (1906 р.) В.Ю. Данилевич доповідав про результати своїх розкопок неолітичних культур, які провів ще влітку 1903 р. у Таврійській та Херсонській губерніях та в 1905 р. знову в Таврійській губернії (№ 805, 11 арк.; № 896).

Археологічні дослідження харківські вчені провадили під керівництвом та при сприянні відомої російської дослідниці, голови Імператорського Московського Археологічного товариства графині П.С. Уварової, з якою В. Данилевич був особисто знайомий і активно листувався як член товариства, доповідаючи про свої плани та результати досліджень (№ 896–898). Цінні поради з питань археології отримував також від петербурзького вченого М.І. Веселовського (№ 891–892) та київського археолога М.Ф. Біляшівського (№ 941, 2 арк.). Здійснював В.Ю. Данилевич археологічні розкопки в Харківській губернії і під керівництвом Д.І. Багалія, який працював над археологічною картою Харківщини (№ 920–922).

В. Данилевич брав активну участь у громадському житті міста та університету: за дорученням факультету був співробітником Етно-

графічного музею та членом Бібліотечної комісії Університету; також входив до комітету вечірніх шкіл і до комісії загальноосвітніх і підготовчих курсів, від 1906 р. обіймав посаду голови комітету Четвертої безкоштовної читальні Харкова (№ 229; № 932, 4 арк.). Це характеризує Данилевича як людину небайдужу до місцевих подій, навіть зацікавлену та досить активну у виявленні своїх наукових та організаторських здібностей.

У 1907 р. В.Ю. Данилевич отримав запрошення від історико-філологічного факультету Університету св. Володимира очолити кафедру давньої руської історії замість покійного П.В. Голубовського, і того ж року історик покинув вже рідний йому Харків, аби розпочати викладання в *Alma Mater* (№ 382–383). Київський університет міг запропонувати приват-доцентві більш стабільне матеріальне становище та можливість професійної кар'єри, ніж переповнений професурою Харківський університет. Цікаво відмітити той факт, що спершу вакантну кафедру міркували віддати М.С. Грушевському, запросивши його зі Львова, але його кандидатуру було відкинуто (мабуть, до уваги було взято його політичні погляди), й керівництво зупинилося на харківському приват-доцентві²⁰. Свою роль тут відіграла і та обставина, що В. Данилевич належав до історичної школи шанованого В.Б. Антоновича, а факультет хотів бачити на місці викладача вченого, який повинен був би викладати “главным образом русские древности в том смысле, как их преподавал В.Б. Антонович ...” (№ 383; № 932). П.В. Голубовський перед смертю також вказав на В.Ю. Данилевича, як на “знатока древней русской и украинской истории” (№ 1146, 2 арк.). Запрошення до Київського університету було визнанням у науковому світі заслуг історика та потенційних можливостей його як фахівця.

В. Данилевич одразу поринув у бурхливе наукове життя Університету, вступивши до Історико-етнографічного гуртка, серед членів якого був і М.В. Довнар-Запольський²¹. Ймовірно, досить скрутне фінансове становище змусило науковця викладати також на Вищих жіночих курсах, якими опікувався професор В.М. Перетц, та на Вищих жіночих курсах А.В. Жекуліної, де він читав лекції з давньоруської історії, археології, історичної географії Росії, джерелознавства російської історії та з російської історіографії (№ 146–147, 3 арк.). Слухачкам курсів настільки сподобалися лекції В.Ю. Данилевича з археології, що керівництво курсів стало ініціатором виходу в світ “Курса русских древностей”, який викладач читав протягом 1907–

1908 навчального року²². Опікувалася цією справою тоді ще слухачка ВЖК Н.Д. Полонська, яка в своїх листах до викладача обговорювала проблеми, пов'язані з виданням лекційного курсу (№ 1181–1182). Пізніше доповнений та допрацьований цей курс вийшов у 1913 р. під назвою “Пособие к курсу русских древностей” вже за редакцією його улюбленої учениці В. Козловської²³. Досить схвально про цей курс, в якому були зібрані відомості з археології як Європейської частини Росії, так і Кавказу, Середньої Азії та Сибіру, відгукувались у листах його російські та закордонні колеги (№ 1071, 2 арк.; № 914, 2 арк.; № 916; № 978; № 1035).

При Вищих жіночих курсах у 1912 р. Данилевич за участю проф. А.І. Сонні організував Археологічний музей. Активну допомогу у цій справі він отримував від К.В. Болсуновського, який передав у дар музею свої монографії, частину своєї колекції монет, карту, а в листах надавав В. Данилевичу цінні поради стосовно упорядкування музею (№ 964–968; № 970–971). Взагалі К.В. Болсуновський дуже поважно ставився до В.Ю. Данилевича як до історика, а особливо, як до нумізмата. У листі він називає його “компетентнейшим нумизматом и ученым в Киеве” (№ 961).

Археологічний музей мав навіть свій друкований орган – збірку, у всякому разі нам відомо про вихід у світ двох її випусків за редакцією В.Ю. Данилевича (№ 968)²⁴. Активну участь в роботі Археологічного музею та Вищих жіночих курсів брала учениця Данилевича В.Є. Козловська (№ 1143–1145). У 1912 р. В. Данилевич відмовився працювати на курсах А.В. Жекуліної у зв'язку з тяжким станом здоров'я, який не дозволяв йому читати лекції, про що він повідомив Акуліну в листі від 5 жовтня 1912 р. (№ 899). У своєму листі до В.Ю. Данилевича від 3 червня 1912 р. виконуючий обов'язки декана факультету Ю.А. Кулаковський висловлював турботу про стан здоров'я свого колеги й радив йому змінити місце проживання, виїхавши з Києва до приміського району, та менше викладати (№ 1165, 2 арк.).

У Київському університеті В. Данилевич продовжував плідно працювати на ниві археологічних розробок. Влітку 1907 р. на запрошення Курської вченої архівної комісії Данилевич як її член керував археологічним дослідженням Липинського городища та сіверянських курганів (Курська губ.), допомагав в обробці зібраного матеріалу та влаштуванні експозицій в музеї. У фонді збереглося листування Данилевича з членами Курської архівної комісії, в якому

вони дякують археологу за надану допомогу та поради, обговорюють умови його приїзду та роботи в Курську (№ 890, 4 арк.; № 1136, 2 арк.; № 1137, 2 арк.; № 1138, 2 арк.).

Активну участь брав В.Ю. Данилевич у з'їздах археологів: у серпні 1908 р. він представляв Університет св. Володимира на Археологічному з'їзді в Чернігові (№ 384–385); у 1909 р. на IV обласному Археологічному з'їзді дослідників історії та старожитностей Новгородської та Ростовсько-Суздальської землі в Костромі (№ 386–387); був депутатом на XV Археологічному з'їзді в Новгороді влітку 1911 р., де також був обраний навіть головою I секції (№ 388; № 1154, 2 арк.). У 1914 р. від Університету В. Данилевича делегували на Археологічний з'їзд у Пскові, який не відбувся внаслідок війни (№ 145, 2 арк.; № 389). На цих з'їздах він представив результати своїх археологічних експедицій в Курській (1907 р.) та Київській (весна 1910 р.) губерніях (№ 805, арк. 1–2, 5).

У Новгороді В. Данилевич вступив до Новгородського Товариства любителів древності, заприятелював з місцевими істориками – членами товариства і потім ще багато років листувався з ними, обмінювався історичною літературою (№ 908; № 1017, 2 арк.).

Розвиток археологічної справи в Україні, на думку вченого, повинен був спиратися на якусь центральну установу, що керувала б археологічними дослідженнями та стала би теоретичною базою для подальших досягнень у цій галузі науки. Погляди В.Ю. Данилевича цілком поділяли його колеги-історики: К.М. Мельник-Антонович, М.П. Василенко, М.В. Довнар-Запольський, В.О. Кордт, В.М. Петец, Г.Г. Павлуцький та ін. Усі вони під керівництвом проф. В.С. Іконникова стали засновниками Археологічного інституту, але найактивніша роль у цьому проекті належала саме приват-доцентіві В.Ю. Данилевичу. На цей час він вже був членом Імператорського Російського Археологічного товариства, дійсним членом Імператорського Московського Археологічного товариства, активно листувався зі своїми російськими колегами (№ 145, 2 арк.; № 939, 2 арк.). Цей заклад планувалося створити за прикладом Імператорського Московського Археологічного інституту імені імператора Миколи II. Розпочато справу було установчими зборами у травні 1910 р., але постійна зайнятість видатних істориків, які брали участь в організації інституту (насамперед В.С. Іконникова), та бюрократична тяганина надовго затримали відкриття цієї такої потрібної українській науці установи (№ 532–534).

Від 1909 до 1913 р. В.Ю. Данилевич обіймав посаду заступника голови Комітету Київського художньо-промислового та наукового музею імені Государя Імператора Миколи Олександровича, а також голови Комісії старого Києва при цьому Комітеті (№ 145–146). Про роботу в Музеї ми дізнаємося також із листів К.В. Болсуновського до Василя Данилевича, з яким вони разом входили до Імператорського Руського Військово-Історичного товариства (Київського Відділу) (№ 960–970), з листів директора Наукового Музею М.Ф. Біляшівського (№ 948–951) та з листа професора Київського університету В.М. Перетца (№ 1270). В університеті історик підтримував дружні відносини з професором М.В. Довнар-Запольським, який в листах до Данилевича дає тому багато цінних порад стосовно його переведення в Університет св. Володимира (№ 1050–1055) і з яким вони співпрацювали в Українському науковому товаристві (№ 984, 2 арк.; № 145, 2 арк.).

Цікаві спогади про свого першого викладача залишив історіограф Б.Д. Крупницький. Ось як він описує В. Данилевича: “Завжди дуже пристойно вбраний, навіть з солідною елеганцією, хоч і не вишукано, Данилевич своїм безкровним, пожовклим, немов з пергаменту, обличчям робив на мене враження якоїсь постаті, вихопленої з візантійської ікони. В його понурім, здерев’янілім обличчі, в його поважних, повільних рухах і одноманітнім, протяжнім голосі було щось з атавістичного, дворянсько-затхлого, і ніяк не можна було уявити собі його молодим, людиною, що могла щиро засміятися, бути веселою і жартівливою”²⁵. Таким чином, перед нами з’являється образ людини, безперечно обтяженої якимись життєвими незгодами, а саме, – тяжкою хворобою. В. Данилевич багато років був хворий на туберкульоз легенів, неодноразово проходив курс лікування від пневмонії, про що свідчать довідки з університетської лікарні (№ 1813; № 1809). Також є свідчення, що у В.Ю. Данилевича було хворе серце²⁶. Очевидно, що хвороба дала про себе знати ще в молоді роки, бо скарги на здоров’я зустрічаємо в автобіографії, коли йдеться про студентські роки. Доводить цей факт і довідка про звільнення В. Данилевича від військової повинності і переведення його до запасу, а також численні листи від його колег (№ 945, 2 арк.; 1798, 2 арк.; № 1799, 6 арк.).

Безперечно, хвороба стала тією головною перешкодою, що постійно ставала на науковому шляху історика. З листування дізнаємося, що саме хвороба завадила В. Данилевичу скінчити свою роботу

над дисертацією (№ 978, 2 арк.; № 982, 2 арк.); хоча матеріалів було зібрано досить, не вистачало сил довести роботу до логічного кінця. Відомо, що В.Ю. Данилевич працював під керівництвом проф. Д.І. Багалія над проблемами історії Слобідської України, багато часу провів у російських та українських архівах. Зібрані матеріали, які частково вийшли друком, а частково зберігаються в особовому архіві вченого, дають змогу стверджувати, що своїми розвідками В.Ю. Данилевич зробив вагомий внесок у вивчення історії Слобожанщини (№ 1–6).

З листа В.П. Бузескула, з яким В.Ю. Данилевич працював в Харківському університеті і від тих часів зберіг з професором дружні відносини, дізнаємося, що наприкінці 1910 р. В. Данилевича охопив сильний відчай: він вирішив повністю припинити роботу над дисертацією і залишити викладання в Університеті, а натомість спробувати свої сили в літературі (№ 998, 2 арк.). Такий настрій цілком можна зрозуміти, враховуючи невеличкову хворобу історика, а також постійні матеріальні проблеми. Але він знайшов у собі сили продовжувати почату справу, мабуть, завдяки саме дружній та щирій підтримці своїх друзів та колег.

Очевидно, та ж хвороба завадила і особистому життю В. Данилевича, який так і залишився самотньою людиною, все своє життя без залишку віддаючи служінню науці. Серед документів фонду немає ні свідоцтва про одруження, ні свідоцтва про народження в нього дітей. Можливо, причиною його відмови від особистого життя стало нещасливе кохання, яке В.Ю. Данилевич пережив ще в молоді роки. В записних книжках історика є декілька віршів, присвячених темі кохання, і один з них виражає біль з приводу зради його почуттів (№ 873, 60 арк.). Інші вірші написані В. Данилевичем у жартівливому тоні і від іншої особи, ймовірно, це були пародії на його приятелів (№ 873). Цієї суто особистої сторони життя історика ще торкається в листі, очевидно, його приятель, який радить В. Данилевичу знайти свою любов, якої йому так не вистачає і якої він зрікся вже давно (№ 1117, 2 арк.). Всі свої найкращі почуття В. Данилевич віддав молодшій сестрі Людмилі Юхимівні. Він брав участь у її вихованні, допомагав отримати освіту, разом з нею він працював і з нею ж доживав свої останні роки. Ніяких прямих доказів цьому у фонді немає, але, враховуючи нотатки В.Ю. Данилевича в блокнотах, листи від друзів, родини та різні довідки, можна дійти таких висновків (№ 874, 50 арк.; № 882,

129 арк.). Був у В. Данилевича ще брат Георгій, який, ймовірно, теж мав якесь відношення до занять наукою та викладання. Про існування брата дізнаємося лише з офіційного листування та із записних книжок В.Ю. Данилевича (№ 875, 35 арк.; № 881, 33 арк.; № 894; № 1014), у фонді зберігається також єдиний лист від рідного брата до Данилевича (№ 1493, 2 арк.).

Кафедру давньоруської історії В.Ю. Данилевич очолював тимчасово. Факультет чекав від нього магістерської дисертації, після якої він міг отримати звання екстраординарного професора, але у зв'язку з різними обставинами дисертація так і не з'явилася. Хоча нам відомо, що робота на дисертацією була завершена, навіть сама дисертація зачитана в Товаристві Нестора-літописця (№ 1117, 2 арк.). У 1910 р. В. Данилевич вже мав домовленість з видавництвом про друкування його дисертаційного дослідження з історії Слобожанщини, але за якихось причин робота історика повністю у світ не вийшла (№ 1065 2 арк.). Можливо, що однією з причин затримки була відсутність у історика необхідної для друкування суми грошей, але "Университетские известия" пропонували свої послуги безкоштовно, та чомусь В.Ю. Данилевич ними не скористався (№ 1199, 2 арк.). Тому в 1914 р. було оголошено конкурс на заміщення завідуючого кафедрою. В результаті кафедру віддали улюбленому студенту М.В. Довнар-Запольського Є.Д. Сташевському, який захистив дисертацію у 1913 р. (№ 146).

Опонентом на захисті дисертації Сташевського, крім М.В. Довнар-Запольського та В.С. Іконникова, був також і В. Данилевич, який дав негативний відгук. Після обрання Є.Д. Сташевського завідуючим кафедрою Данилевич домігся публікації своєї розгромної рецензії на його дисертацію. Але це не завадило Сташевському у 1915 р. отримати звання екстраординарного професора²⁷. Саме у цей час розгорівся конфлікт, що, отримав у пресі назву "Справа Сташевського", коли з'ясувалося, що працюючи над дисертаційним дослідженням у Москві, Сташевський вкрав декілька документів з архіву. В пресі швидко надали цьому факту політичного забарвлення, розділивши професорів Київського університету на "правих" та "лівих" (серед "лівих" опинився В.Ю. Данилевич разом з М. Довнар-Запольським)²⁸.

Після цих сумних подій В. Данилевич залишив рідний Університет, отримавши запрошення від Варшавського університету на посаду приват-доцента та старшого асистента, яку він обіймав майже

три роки (№ 146; № 409). Невідомо, як поставився до вирішення піти з посади деканат Університету, але студенти В. Данилевича з жалем зустріли цю звістку: “Нам больно терять в лице вашем руководителя, перед авторитетом которого мы склонялись с готовностью и уважением. Мы чтим широту ваших научных интересов, ваше обширное знание предмета, любовное, тщательно-научное его изложение и тот особый дух серьезного и бережного отношения к науке, каким проникнуты были все ваши слова и какой уносили в себе с лекций ваши благодарные слушатели” (№ 1846, 2 арк.). Без сумніву, В. Данилевич був особливо суперечливою: з одного боку – це сумлінний науковець, який ні за яких обставин не поступиться своїми принципами і через цю свою принциповість іноді здається людиною навіть дещо жорстокою, з іншого – старанний викладач, що підтримує своїх учнів і в наукових дослідках, і в життєвих незгодах, цікавиться особистими проблемами своїх студентів.

З листування В. Данилевич з професором Варшавського університету І.П. Козловським дещо детальніше дізнаємося про причини переходу В.Ю. Данилевича до іншого навчального закладу: по-перше, після призначення завідуючим кафедрою Є.Д. Сташевського колишній голова кафедри був переведений на нижчу посаду асистента, а у Варшавському університеті перед В.Ю. Данилевичем відкривалась перспектива отримати професорське звання після виходу на пенсію І.П. Козловського; по-друге, з переміною місця роботи було пов'язано бажання історика накопичити 3000 крб. для якоїсь справи (можливо, для друкування монографії з історії Слобожанщини) (№ 1149–1154). Із записних книжок В. Данилевича, які відносяться до різних періодів його життя, стає зрозуміло, що практично завжди його супроводжували матеріальні проблеми, примушуючи постійно позичати гроші – нотатки про борги та позики є безжальними свідками цієї сторони життя вченого (№ 875, 35 арк.; №882, 129 арк.). Правління Університету у Варшаві вважало В.Ю. Данилевича “крупным приобретением”, бо він був відомий багатьом викладачам як видатний вчений (№ 1151, 2 арк.).

У кінці 1918 р. історика знов було запрошено до Українського державного університету на кафедру московської історії й надано професорське звання (№ 146). Від 1920 р. В. Данилевич працював професором кафедри археології Вищого інституту народної освіти (викладав історію первісної культури) та водночас був завідуючим археологічним кабінетом (№ 413; №426). Прихід радянської влади

В. Данилевич, як це і можна було сподіватись, сприйняв схвально, більш того, він співпрацював з владою більшовиків, виступаючи з лекціями для агітаторів (№ 145, 2 арк.; №135, 2 арк.). Декілька статей він присвятив саме історії революційного руху та більшовицької партії (№ 71–73), а від 1936 р. після палкої промови на зборах у Київському університеті, спрямованої проти контрреволюційної діяльності²⁹, увійшов до лав Міжнародної організації допомоги борцям революції (№ 1844). Ніякого зиску та привілеїв із цього співробітництва В.Ю. Данилевич не отримав – так само як і всі він жив у найманій квартирі, стояв у чергах за дефіцитними товарами. Його переконання були щирими, їх ми можемо спостерігати ще раніше, у харківський період життя історика.

Восени 1918 р. загострилася хронічна хвороба професора, і він був змушений провести у факультетській клініці декілька місяців (до травня 1919 р.), але лікування виявилось марним – хвороба не залишала вченого (№ 1809). На початку літа 1923 р. Данилевич знов проходив курс лікування від туберкульозу в клініці Київського медичного інституту, але бажане одужання так і не прийшло, як це видно з медичної довідки, виданої клінікою (№ 1812). Очевидно, слабке здоров'я було характерним для всієї родини Данилевичів, бо в листах зустрічаються згадки й про хворобливий стан його молодшої сестри, згадує про цей факт і сам Данилевич (№ 988; № 751–754).

Ймовірно, в 1923 р. Данилевич виїжджав читати лекції до Вільного університету у Празі, про що свідчить лист, підписаний ректором цього навчального закладу (№ 1817). Але інших доказів цьому у фонді не знайшлося.

У 1931 р. В. Данилевича за власним бажанням “через хворість” було звільнено з Київського педагогічного інституту, що був утворений у 1930 р. замість зліквідованого ВІНО. А у 1933 р. В.Ю. Данилевич повернувся тепер вже до Київського державного університету, де продовжував викладати до своїх останніх днів, віддаючи усі сили студентам та аспірантам (№ 454, № 1844). Від 1936 р. він працював і в Інституті червоної професури³⁰ (№ 118).

З січня 1919 р. В.Ю. Данилевич за протекцією свого колеги та керівника, проф. Д.І. Багалія починає працювати в I відділі Академії наук (№ 557). Спочатку він стає членом Комітету для заснування Всенародної бібліотеки України (поки головував П.Я. Стебницький), а з часом – головою Тимчасового Комітету для заснування бібліотеки (який складався з 5–7 осіб). У цій організації В. Данилевичу

довелося працювати з такими видатними представниками української науки, як акад. А.Ю. Кримський, акад. Д.І. Багалій, акад. С.О. Єфремов, історик В.О. Кордт, письменник, громадський діяч П.Я. Стебницький, історик, літературознавець Г.П. Житецький³¹. Зрозуміло, що найважче справу розпочинати, давати життя новому проекту, установі, тому неприпустимо применшувати роль усякої людини, що доклала бодай найменших зусиль до цієї великої справи. Сучасники оцінили працю В.Ю. Данилевича в справі налагодження роботи Всенародної бібліотеки, як “вельми корисну і неоціниму” (№ 552), тим часом як в розвідках, присвячених історії Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, про Данилевича або взагалі не згадують, або його прізвище фігурує лише в загальних переліках. Можливо, це пояснюється відсутністю достатньої кількості документів, присвячених цьому питанню, бо навіть особовий фонд Данилевича не дає нам повною мірою зробити висновки про роль вченого в становленні Бібліотеки. Принаймні, нам відомо, що за часів Комітету кількість видань, зібраних у Бібліотеці, сягнула майже 1 млн. прим.³² Як і багато інших співробітників Академії наук, В.Ю. Данилевич передав свою особисту бібліотеку до фондів Всенародної бібліотеки України³³ (№ 552–553). Перебуваючи у складі Тимчасового Комітету, Данилевич настільки глибоко проникнувся проблемами бібліотечної справи, що написав статтю “Графіка українська й графіка – українська”³⁴, в якій він виклав свої роздуми щодо проблеми збірок графічних творів на Україні, про долю графічних творів у відділі Національної бібліотеки. В кінці грудня 1920 р. В.Ю. Данилевич відмовився працювати в Комітеті, ймовірно, у зв’язку з важким станом здоров’я. Його місце заступив В.О. Кордт³⁵ (№ 552–553).

Одночасно В.Ю. Данилевич працював в Археологічному комітеті під головуванням академіка М.Ф. Біляшівського, з яким В. Данилевича пов’язували давні дружні стосунки, що розпочалися з часу входження молодого харківського історика до Київського товариства старожитностей і мистецтва (№ 887, 2 арк.). Але через постійне нездужання Біляшівського Данилевич практично виконував його обов’язки. У грудні 1920 р., не витримавши навантаження, він відмовився від головування, залишившись членом комітету³⁶. В 1922 р. Археологічний комітет припинив своє існування, замість нього почав діяти Всеукраїнський археологічний комітет (він діяв до 1933 р.), а В. Данилевич був його дійсним членом³⁷. Відомо, що

Комітет багато зробив для охорони пам'яток старовини Києва (що було так важливо під час постійних політичних змін у місті). Деякий час Данилевич у складі комітету займався реорганізацією Київського археологічного інституту, брав участь у виробленні статуту та програми навчання (№ 934; № 180–192, 48 арк.)³⁸.

Влітку 1924 р. ВУАК відрядив В. Данилевича на проведення археологічних розкопок по різних місцевостях України (№ 559). До обов'язків професора входили збирання та реєстрація пам'яток старовини та мистецтва, а також облаштування в разі потреби шкільних музеїв. Зібраний таким чином матеріал, доповнений попередніми дослідженнями, був об'єднаний вченим-археологом у монографію “Археологічна минувщина Київщини”, надруковану при сприянні ВУАН у 1925 р.³⁹ Це остання з великих праць В.Ю. Данилевича, в ній розкрито стан археологічного надбання та досвіду з археологічної історії Київської землі. Свої розвідки він починає з часів палеоліту й доводить до великокнязівської доби на Київщині, докладно зупиняючись на трипільській добі, скіфській та слов'янській культурах. Єдиним недоліком цієї монографії можна вважати лише дуже маленькі фотографії та мапи, які важко розгледіти.

Та навіть ця монографія не переконала історіографів віднести ім'я В.Ю. Данилевича до великих та визначних представників історичної науки. Можливо, це сталося тому, що Данилевичу-науковцю завжди заважав Данилевич-викладач, і тому його наукові розробки, які, безперечно, містять у собі багатий та цінний матеріал, більш нагадують курси лекцій, ніж завершене історичне дослідження. Аналогічні роздуми знаходимо і в учня професора В.Ю. Данилевича історіографа Б.Д. Крупницького: “Його повільна і твереза вдача, з нахилом заглиблюватися в дрібниці, походила, здається, з браку творчої фантазії, творчих поривів. Може, в цім і полягала трагедія Данилевича, що йому ніяк не вдавалося з окремих явищ створити загальний образ, а без цього праця історика завжди залишається тільки збіркою матеріалів з відповідними поясненнями”⁴⁰. Можливо, йому не вистачало саме тієї фантазії, в безмежності якої він звинувачував І. Філевича.

Та робота, яку проводив в Археологічному комітеті В. Данилевич була тісно пов'язана із його членством в Постійній комісії для складання історично-географічного словника української землі протягом 1919 р. Результати доробок Археологічного комітету повинні були використовуватися в роботі над складанням історично-гео-

графічного словника. Але Данилевич за невідомих причин “зрікся від роботи, і вона так і не почалася”⁴¹.

Разом з К.М. Мельник-Антонович впродовж декількох років, починаючи від 1919 р., В. Данилевич працював над виданням творчого доробку свого вчителя – В.Б. Антоновича у складі комісії для видання творів професора⁴². Цю роботу було розпочато учнями та родиною професора В.Б. Антоновича на десять років раніше (№ 902). Відомо, що разом із К.М. Мельник-Антонович він працював і над редагуванням історично-географічного словника (№ 913). Взагалі, судячи з листування, між дружиною професора В.Б. Антоновича та В.Ю. Данилевичем здавна встановилися дружні стосунки, разом вони працювали на розкопках, допомагали один одному у науковій діяльності, продовжували співпрацювати в різних установах ВУАН (№ 913).

Наприкінці 1918 р., за рекомендацією академіка Д.І. Багалія, професора В.Ю. Данилевича було обрано керівником праць Археографічної комісії (для видання пам’яток мови, письменства та історії)⁴³. Спочатку головував в комісії Д.І.Багалій, а згодом Данилевичу довелося працювати під керівництвом М.С. Грушевського⁴⁴.

Рідна сестра професора, Л.Ю. Данилевич, чудово володіла французькою мовою, і, працюючи позаштатно в Інституті української наукової мови при Академії перекладачкою, також вносила свою частку у розвиток національної науки (№ 1840). У різних секціях Академії наук працювала і учениця В.Ю. Данилевича В.Є. Козловська.

У листопаді 1920 р. стався інцидент, що мало не призвів до розриву Данилевича з Академією наук. Секретар Правління Академії Г.А. Іванець виніс догану голові Комітету для заснування Всенародної бібліотеки “в надзвичайно брутальній та недопустимій формі”, ще й погрожуючи при цьому. У відповідь на це професор написав заяву про звільнення його з усіх посад, які він обіймав, до того ж без платні. Вирішити цей конфлікт було доручено академіку М.П. Василенку, який із завданням, безперечно, упорався, і В.Ю. Данилевич продовжив свою роботу в Академії (№ 537, 2 арк.)⁴⁵.

У 1924 р. В. Данилевич був обраний дійсним членом науково-дослідної кафедри історії України, в якій очолював підсекцію історії матеріальної культури під головуванням М.С. Грушевського⁴⁶ (№ 1844). З січня 1932 р. він вийшов на пенсію, але свої заняття наукою не покинув (№ 1786), до свого останнього дня продовжуючи працювати на користь національної науки.

Останні роки В.Ю. Данилевич доживав разом зі своєю хворою

сестрою Людмилою Юхимівною (№ 751; № 753). З листів-скарг, що професор надсилав до періодичних видань, постає картина жахливих умов, в яких доводилося працювати вченому: це і відключення електроенергії на кілька днів, і відсутність опалення в зимові місяці, і необхідність обмежувати себе у харчуванні (№ 751–754). Боляче читати про те, як тяжко хворому 62-річному професорові доводилося по кілька годин вистоювати у чергах, аби отримати свій хліб по карточці (№ 751–754). Не знаходив спільної мови В.Ю. Данилевич і з своїми сусідами (більшість листів містить скарги саме на них). Ймовірно, що хворий, дратівливий, вже немолодий вчений заважав сусідам по квартирі, й вони не пропускали нагоди дошкулити йому.

Помер В.Ю. Данилевич 10 листопада 1936 р., знаходячись на своєму робочому місці в Інституті червоної професури⁴⁷. Він трохи не дожив до свого 65-річного ювілею. За сорок років наукової діяльності В.Ю. Данилевич написав близько 100 наукових праць, присвячених різним питанням історії, археології та спеціальних історичних дисциплін.

Таким чином, на основі документів особового фонду В.Ю. Данилевича ми простежили життєвий шлях видатної людини, що все своє життя, незважаючи на невиліковну хворобу, продовжувала працювати на користь української історичної науки. Це дослідження наочно довело нам необхідність використання всього комплексу документів, що міститься в особовому фонді діяча, не зупиняючись лише на матеріалах, розміщених під рубрикою біографічних. Безперечно, автобіографія є тим відправним документом, від якого слід відштовхуватися на початку проведення розвідки. Але й вона має досить багато недоліків: по-перше, цей документ написаний за життя досліджуваної особи, а тому містить у собі відомості щодо неї тільки на момент його створення, а, по-друге, автобіографію серед інших документів вирізняє суб'єктивний характер, бо автор сам пише про себе, маючи можливість замовчувати неприємні для нього факти та самому давати оцінку своїй науковій діяльності. Автобіографія В.Ю. Данилевича до того ж має суто офіційний характер і містить переважно відомості про наукову та викладацьку діяльність, а про особисте життя професора доводиться дізнатися із записних книжок та листування.

До документів біографічної рубрики відносяться і записні книжки та блокноти В.Ю. Данилевича. В більшості вони стосуються його

наукової діяльності, в основному блокноти заповнені безсистемними списками літератури, часто із зазначенням ціни видання. Це, безперечно, вказує на коло наукових та читацьких інтересів історика. Із записних книжок Данилевича до різних періодів його життя дізнаємося також про матеріальні проблеми вченого, про склад його родини.

Але вивчаючи тільки документи біографічного характеру, неможливо реконструювати наукову діяльність ученого. Особовий фонд В.Ю. Данилевича містить багато праць історика під рубрикою “наукові матеріали”, які представлені численними статтями, матеріалами до дисертації, рецензіями, лекціями тощо. Це дає нам унікальну змогу проникнути до творчої лабораторії вченого, дійти висновків про методи його роботи, відстежити коло наукових інтересів. Навіть побіжний огляд документів цієї рубрики свідчить про заняття В.Ю. Данилевича в багатьох галузях історичної науки (історія України, історія Росії, історія Білорусії, історична географія, археологія, нумізматика, сфрагістика, етнографія, джерелознавство, музеєзнавство, біографістика та ін.).

Матеріали службової та громадської діяльності також стають у нагоді при відтворенні різних сторін біографії вченого, бо все життя Данилевича було тісно пов'язано з роботою в освітніх, наукових та громадських установах. До того ж матеріали цієї рубрики містять відомості і про особисте життя професора, яких не мають документи біографічного характеру. Наприклад, про склад родини В.Ю. Данилевича дізнаємося саме з документів службової діяльності, доповнюючи їх матеріалами листування, і лише тоді стають зрозумілими його нотатки у блокнотах стосовно брата та сестри.

Листування у фонді В.Ю. Данилевича в основному має офіційний характер. Його кореспондентами та адресатами були здебільшого його колеги та різні установи. Вивчення цього розділу особового фонду дає багато інформації про наукову та викладацьку діяльність Данилевича, коло його спілкування. Так, серед адресатів та кореспондентів професора зустрічаємо прізвища видатних вчених-істориків того часу: В.Б. Антоновича, К.М. Мельник-Антонович, Д.І. Багалія, М.Ф. Біляшівського, В.С. Іконникова, К.В. Болсуновського, М.В. Довнар-Запольського та ін. Крім того, в офіційному листуванні зустрічаються відомості щодо особистого життя професора, що допомагає заповнити “білі плями” в біографії В.Ю. Данилевича.

¹ *Чишко В.С.* Основні принципи створення Українського Біографічного Словника // Укр. біографістика : Зб. наук. пр.– К. 1999.– Вип. 2.– С. 6.

² Радянська енциклопедія історії України.– К., 1969.– Т. 1.– С. 498; Довідник з історії України (А–Я) : Посібн. для серед. загальноосвіт. навч. заклад.– 2-е вид.– К., 2002. С. 193; Енциклопедія Українознавства. Словникова частина.– Л., 1993.– Т. 2.– С. 486; Біобібліографічний словник учених Харківського університету. Т. 2. Історики / Уклад. Б.П. Зайцев та ін.– Х., 2001.– С. 51–55.

³ Історія Академії наук України, 1918–1923 : Документи і матеріали.– К., 1993.– 376 с.

⁴ *Крупницький Б.Д.* З студентських спогадів історика // Alma Mater: Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції, 1917–1920 : Матеріали, документи, спогади : У 3 кн. / Упоряд. В.А. Короткий, В.І. Ульяновський.– К., 2000.– Кн. 1: Університет св. Володимира між двома революціями.– С. 274–275; *Бубинов Н.М.* Сага о правой профессуре Университета св. Владимира // Там само.– С. 158–176.

⁵ Историко-филологический факультет Харьковского университета (1805–1905) / Под ред. М.Г. Халанского, Д.И. Багалея.– Харьков, 1908.– С. 346–348; Записки Исторично-Філологічного відділу Української Академії наук / За ред. Д.І. Багалея.– К., 1919.– Ч. 1.– С. LXXXV – LXXXIX.

⁶ *Козловская В.Е.* Памяти проф. В.Е. Данилевича : Некролог // Сов. археология.– 1937.– № 4.– С. 313–315.

⁷ Особові архівні фонди Інституту рукопису : Путівник.– К., 2002.– С. 132–135.

⁸ *Данилевич В.Е.* Очерк истории Полоцкой земли до конца XIV столетия.– К. 1896.– 260 с.

⁹ *Козловская В.Е.* Памяти проф. В.Е. Данилевича : Некролог.– С. 313–315.

¹⁰ *Данилевич В.Е.* [Рецензия] // Киев. старина.– 1896.– Т. 54, кн. 9.– С. 69–79.– Рец. на кн.: Филевич И. История древней Руси. Т. 1. Территория и население.– Варшава, 1896

¹¹ Там же.– С. 79.

¹² *Филевич И.* По поводу отзывов: Д.И. Иловайского (Р. Арх., 1896, X.), В.Е. Данилевича и Н.М. (Киевская Стар., 1896, IX), Р. Мысли 1896, VII и Нов. Слова 1896, X. Об Истории Древней Руси. Т. 1.– Варшава, 1896.– Б.м., б.г.– 28 с.

¹³ *Данилевич В.Е.* По поводу одного погребения, вырезанного с землей.– Харьков, 1902.– 11 с.

¹⁴ Там же.

¹⁵ Радянська енциклопедія історії України.– К.: АН УРСР, 1969.– С. 498.

¹⁶ *Данилевич В.Е.* Донецкое городище и город Донец.– К., 1905.– 15 с.– Отт. из: Археол. летопись Южной России.– 1904.– № 4/5; *Данилевич В.Е.* Донецкое и Хорошевское городище.– Харьков, 1902.– 5 с.– Отт. из: Сб. Ист.-филол. о-ва.– 1902.– Т. 13.

¹⁷ Историко-филологический факультет Харьковского университета (1805–1905).– С. 317.

¹⁸ *Беркович Э.С., Ставинская Р.А.* Систематический указатель к периодическим изданиям Историко-филологического общества при Харьковском университете за 1884–1914 гг.– Харьков, 1955.– С. 17, 19, 25.

¹⁹ *Данилевич В.Е.* Монетные клады Екатеринославской губернии.– Х., 1904.– С. 302–313.

²⁰ *Alma Mater: Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції, 1917–1920.* Матеріали, документи, спогади.– К., 2000.– Кн. 1.– С. 247.

²¹ Там само.– С. 387.

²² *Данилевич В.Е.* Курс русских древностей. Лекции, читанные на Высших женских курсах в весеннем полугодии 1907/8 г.– К., 1908.– 187 с.

²³ *Данилевич В.Е.* Пособие к курсу русских древностей. Редактированное В.К.(Валерией Козловской).– К., 1913.– 180 с.

²⁴ *Козловская В.Е.* Памяти проф. В.Е. Данилевича : Некролог.– С. 313–314.

²⁵ *Крупницький Б.Д.* З студентських спогадів історика // *Alma Mater: Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції, 1917–1920.*– Кн. 1.– С. 274.

²⁶ *Козловская В.Е.* Памяти проф. В.Е. Данилевича : Некролог.– С. 313.

²⁷ *Alma Mater: Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції, 1917–1920.* Матеріали, документи, спогади.– Кн. 1.– С. 140.

²⁸ Див.: *Бубнов Н.М.* Сага о правой профессуре Университета св. Владимира.– С. 158–176.

²⁹ Вимога студентів, педагогів // *Комуніст.*– 1936.– 20 серп.– С. 3.

³⁰ *Козловская В.Е.* Памяти проф. В.Е. Данилевича : Некролог.– С. 315.

³¹ *Дубровіна Л.А., Онищенко О.С.* Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, 1918–1941.– К., 1998.– С. 26, 53.

³² *Храмов Ю., Руда С., Павленко Ю., Кучмаренко В.* Рання історія Академії наук України. (1918–1921). – К., 1993.– С. 157.

³³ Удостоверения и охранные Листы, свидетельствующие о приобретениях Всенародной Библиотекой частных библиотек.– Арх. НБУВ, оп. 1, од. зб. 12, арк. 26.

³⁴ *Данилевич В.* Графіка українська й графіка українська. Гадки з приводу бібліографії й збирання графічних творів // *Книгарь.*– 1919.– Кн. 25/26.– С. 1667–1671.

³⁵ Звідомлення про діяльність Української Академії наук за 1920 р. // *Історія Академії наук України, 1918–1923: Документи і матеріали.*– К., 1993.– С. 257; Звідомлення Всеукраїнської Академії наук за 1923 р. // Там само.– С. 363.

³⁶ *Історія Академії наук України, 1918–1923: Документи і матеріали.*– С. 520.

³⁷ *Полонська-Василенко Н.Д.* Українська академія наук (Нарис історії).– К., 1993.– Ч. 2: (1931–1941).– С.22.

³⁸ Звідомлення про діяльність Української Академії наук за 1920 р. // Історія Академії наук України, 1918–1923: Документи і матеріали.– С. 261; Протокол № 60 Спільного зібрання УАН від 12 липня 1920 р. // Там само.– С. 457; Протокол № 83 Спільного зібрання від 31 січня 1921 р. // Там само.– 463.

³⁹ *Данилевич В.Ю.* Археологічна минувщина Київщини. (З 5 таблицями малюнків та 9 мапами).– К., 1925.– 155 с.

⁴⁰ *Крутицький Б.Д.* З студентських спогадів історика // *Alma Mater*: Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції, 1917–1920.– Кн. 1.– С. 275.

⁴¹ З протоколу засідання Постійної комісії для складання історично-географічного словника Української землі про розробку археологічного матеріалу з історії населених пунктів // Історія Академії наук України, 1918–1923: Документи і матеріали.– С. 250.

⁴² Звідомлення про діяльність Української Академії наук у Києві до 1 січня 1920 р. // Там само.– С. 229.

⁴³ Протокол № 6 Спільного зібрання УАН від 28 грудня 1918 р. // Там само.– С. 429; Протокол № 7 Спільного зібрання УАН від 4 січня 1919 р. // Там само.– С. 429–430; Записки Історично-Філологічного відділу Української Академії наук / За ред. Д.І.Багалія.– К., 1919.– Ч. 1.– С. LXXXI–LXXXII.

⁴⁴ *Полонська-Василенко Н.Д.* Указ. пр.– С.135

⁴⁵ Протокол № 71 Спільного зібрання УАН від 15 листопада 1920 р. // Історія Академії наук України, 1918–1923: Документи і матеріали.– С. 460.

⁴⁶ *Полонська-Василенко Н.Д.* Указ. пр.– С.136; Довідник з історії України (А–Я).– С. 193.

⁴⁷ *Козловская В.Е.* Памяти проф. В.Е. Данилевича : Некролог.– С. 315.